

vými špeciálnovednými disciplínami a filozofiou. V knihe sa venuje pozornosť aj vtedajším diskusiám o praxi (hlavne v súvislosti s vystúpeniami Klause a Witticha, ktorí chápali pojem praxe predovšetkým ako gnozeologický pojem). Autori hodnotia túto diskusiu prebiehajúcu v rokoch 1961—1964 — i napriek nesprávnosti mnohých názorov, ktoré tu odzneli — ako pozitívny impulz pre ďalší rozvoj marxisticko-leninskej teórie poznania. Priestor recenzie nedovoľuje analyzovať hlbšie state, v ktorých autori skúmajú rozvoj marxistickej etiky, dejín filozofie, estetiky a rozvoj vzťahu medzi filozofiou a konkrétnymi (najmä prírodnými) vedami. V súvislosti s posledným sa zdôrazňuje význam nadviazania permanentného dialógu filozofov s prírodovedcami (polemika s fyzikálnym idealizmom, uplatňovanie leninského vymedzenia kategórie hmoty, rozpracovávanie dialektikomaterialistickej koncepcie determinizmu). Z oblasti historického materializmu obracia sa v práci po-

zornosť najmä na problémy výrobných síl a vzťahov v socializme, na problémy subjektu a objektu, živelnosti a uvedomelosti v historickom procese, na otázky vedecko-technického pokroku, na teóriu štátu a revolúcie. Okrem rozpracovávania čiastkových otázok filozofie, sústreďujú sa autori publikácie aj na systematické sledovanie ostrých polemík, ktoré zväzala na počiatku šesťdesiatych rokov marxisticko-leninská filozofia s antikomunistickými teóriami, s neotomizmom — ako „štátnou“ politikou v NSR, so sociálnym reformizmom, ako aj s ostatnými prejavmi buržoáznej ideológie.

Kolektívna práca *Zur Geschichte der marxistischen leninistischen Philosophie in der DDR* podáva výstižne prehľad najzákladnejších problémov, ktoré marxisticko-leninská filozofia v NDR riešila od r. 1945 až po počiatky šesťdesiatych rokov. Možno predpokladať, že mnohými aspektmi bude podnetná aj pre nášho čitateľa.

Etela Farkašová

O VEDE, FILOZOFII A IDEOLÓGI

M. N. GRECKIJ, Nauka, filosofija, ideologija. Moskva 1978, 123 s.

V práci *Čítať Kapitál* opiera L. Althusser svoje minuciózne analýzy Marxovho textu o stanoviská, ktorých jednoznačnosť, radikalizmus a niekedy až schematizmus vyznačujú demarkačnú líniu nekompromisne oddeľujúcu od vedy ako ideologické ilúzie nielen takmer všetko to, čo v minulosti i prítomnosti priniesol vývoj buržoáznej filozofie, ale tiež mnohé z toho, čo vystupuje pod menom marxistických postojov. Skutočne, Althusser prejavil málo zmyslu pre prechody a rovnováhu, čím sa zo všetkých strán vystavil kritike a zároveň si odrezal

ústupové cesty. V priebehu marxistickej kritiky, ktorá zákonite nasledovala, sa nie náhodou obzvlášť citlivým miestom ukázalo bezvýhradne negatívne traktovanie ideológie ako sféry ilúzií a celková intelektualistická tendencia. Althusser povolil a priznal „teoretickú odchýlku“. Ako hodnotiť túto zmenu názorov, je v nej zachovaná nejaká kontinuita, alebo znamená jednoznačné popretie predchádzajúceho diela? M. N. Greckij nám vo svojej poslednej práci *Veda, filozofia, ideológia* ukazuje logiku a výsledky tohto posunu, pričom zostá-

va verný tak požiadavkám principiálnosti a fundovanosti, ako zmyslu pre diferencovanie, vďaka čomu nám bola taká sympatická už jeho knižôčka *Francúzsky štrukturalizmus*, ktorá pred časom vyšla v slovenskom preklade.

Aj teoretický antihistorizmus má svoju históriu a aj súčasní hlásatelia diskontinuity vedeckého pohybu majú predchodcov, na ktorých nadviažujú. Vo Francúzsku sa tieto historické impulzy viažu s hnutím epistemologickej školy, ktorej analýze je venovaná prvá z troch kapitol knihy. Najskôr tu vystupuje do popredia otázka statusu samej epistemológie. Je to filozofická alebo konkrétne-vedecká teória? Greckého odpoveď: na rozdiel od gnozeológie nie je teória vedeckého poznania, epistemológia, filozofickou disciplínou, i keď je s filozofiou tesne zviazaná. Tendencia vývoja epistemológie smeruje k špecializácii a konkrétnym výskumom. Možno sa to niekomu bude vzhľadom na súčasný stav epistemológie javiť ako predčasná rezignácia, nazdávam sa však, že ide o obojstranne užitočné vymedzenie, ktoré dovoľuje vyčleniť jadro konkrétne-historických skúmaní, ale nijako nebráni dešifrovať všeobecné filozofické predpoklady epistemologických metodologických orientácií.

Nasleduje určenie povahy francúzskej epistemológie stanovením jej troch základných črt: racionalizmus, chápanie rozumu ako historicky sa meniaceho, chápanie vývoja rozumu v diskontinuitnom zmysle. A ďalej už jednotlivé postavy a ich príspevky k rozpracovaniu tejto línie. A. Koyré a jeho vystúpenie proti empirickým simplifikáciám pri traktovaní zdrojov a pohybu vedeckého myslenia. G. Bachelard ako hlavná postava školy, tvorca významnej časti jej pojmovej a metodologickej výbavy. Motivácia

a argumentácia jeho diferencie medzi bežnou skúsenosťou a vedeckým poznaním, ktorého teoretickou osnovou má byť dialektizovaný a diskontinuitne určený racionalizmus. V súvislosti so stručnou reprodukciou Bachelardovej polemiky proti Bergsonovmu vyzdvihovaniu kontinuistického hľadiska vyslovuje Greckij jednu poznámku širšieho dosahu, ktorá formuluje závažné kritérium dôslednej dejinnofilozofickej interpretácie:

Samozrejme, z marxistických pozícií nie je ťažké podrobiť obidve hľadiská kritike, veď dialektická analýza procesov vývoja potvrdzuje vzájomnú podmienenosť continuity a diskontinuity. Keď však tieto dve koncepcie neskúmame „abstraktne filozoficky, ale z hľadiska ich reálnej historickej úlohy vo vývine vedy a filozofie, odhaľuje sa ich premenlivá »nesymetrickosť« (s. 18), pretože v rôznych historických obdobiach mala raz jedna, raz druhá relatívne progresívnu úlohu a dávala vede „vektor pohybu“. V tejto perspektíve už Bachelardov diskontinuitizmus nevystupuje voči Bergsonovi, Meyersonovi, Duhemovi a pozitívistom iba ako druhá, symetrická krajnosť, ale „presnejšie odráža reálny vývin vied a je oveľa bližšie k dialektickomaterialistickému chápaniu“. (s. 20) K podobnému výsledku prívádza Greckého aj konfrontácia Bachelardovho vyhraného racionalizmu s empirickou teóriou poznania.

No „vektor pohybu“, ktorým G. Bachelard orientoval epistemologické výskumy, vedie aj k miestam, kde toto chápanie racionalizmu, ak chce vystačiť s vlastnými silami a nerozširuje pôvodný teoretický záber, nevyhnutne prezrádza svoje slabé stránky. Greckij nás upozorňuje na neschopnosť prepojiť rozličné sféry vedenia, vysvetliť mechanizmus ich mutácií a zviazať ich s praktickými formami osvojovania si sveta, neschop-

proklamovaný teoretický antihumanizmus a diskusie, ktoré sa okolo tohto problému rozvinuli, boli predmetom Greckého pozornosti v jeho predchádzajúcej práci (*Marxistické filozofické myslenie vo Francúzsku*, Moskva 1977). Teraz ho zaujíma bod, ktorý leží hneď v susedstve a v ktorom sa koncentrujú otázky vzťahu ideológie a vedy spolu s problémom vedeckosti marxizmu.

Interpretovaním a priebežnou kritikou Althusserovej koncepcie vzťahu vedy a ideológie vytvára pred nami Greckij komplex jej ideových zdrojov a motívov. Vychádza z konštatovania, že francúzski marxisti na jednej strane zachovali celkovú epistemologickú orientáciu na teóriu a vedu, na druhej však depsychologizovali bachelardovské chápanie epistemologickej prekážky a za limitujúce faktory dosadili prekážky ideologického charakteru. U klasikov našiel Althusser v tomto smere oporu v tom jednoznačne negatívnom traktovaní povahy a funkcií ideológie, ktoré zaznieva z *Nemeckej ideológie*. No ako Greckij ukazuje, faktorom rozhodujúcej sily bol odpor voči vedecky podradným, kompromisníckym a špekulatívnym teóriám abstraktného humanizmu, ktoré sa vracali za líniu vyznačenú *Nemeckou ideológiou* a pod heslom rozvíjania marxistickej antropológie začali v šesťdesiatych rokoch obracať pozornosť na bezobsažnú abstrakciu „človeka všeobecne“. Presvedčenie o tom, že všetky tieto pokusy sú spolu s feuerbachovským antropologizmom, mladoheglovským idealizmom a ideami tzv. ozajstného socializmu prejavmi jednej a tej istej nevedeckej podstaty, pretože skutočnosť vyjadrujú v ideologicky prevrátenej podobe, priviedlo Althussera k vyostreniu problému. Ak Greckij napriek všetkým kritickým výhradám (napr. voči Althusserovej interpretá-

cii pohybu od abstraktného ku konkrétnemu a voči stavaniu vedy proti ideológii) nachádza pre tento postup aj slová pochopenia a odmieta Althusserovo vystúpenie proti ideológii jednoznačne zaradiť do dezideologizátorských prúdov buržoáznej filozofie, je to preto, že vie, kam antropologizovanie marxizmu vyústilo. Althusserov intelektualizmus nemal tieto odstredivé účinky a s odstupom času dovolil francúzskemu marxistovi rozpoznať, že obraničovaním filozofie na „teóriu teoretickej praxe“ a zneuznávaním poslanca samej ideológie ako takej prenecháva celú sféru záujmov vplyvu nevedeckých ideológií.

Nejde však len o opis, kritiku a vysvetľovanie výkyvov a korekcií Althusserových postojov. Pojem vedeckosti marxistickej filozofie totiž nie je niečím fixným, ale sa vyvíja a precizuje a k tomuto procesu prispel aj Althusser, hoci za cenu viacerých deformácií poslanca marxistickej filozofie. Preto hneď na začiatku kapitoly Greckij ukazuje na úlohu „pochopenia vedeckosti marxizmu, jeho teoretickej prítomnosti, jeho dostatočne jasného odlišenia od všetkého predmarxistického a nemarxistického“ (s. 46) a kapitolu končí analýzou Althusserových myšlienok o rozdieloch medzi Marxovou a empirickou metódou skúmania predmetu politickej ekonómie, ktoré zaiste prispeli k tomu, že marxisti sú citlivejší na filozofický empirizmus, čo sa niekedy pod ochranným sfarbením zdanlivej samozrejmosti alebo dokonca materializmu z rôznych strán do ich vedy vkráda.

V druhej polovici šesťdesiatych rokov si Althusser začína uvedomovať, že marxizmus-leninizmus oprávnené požaduje vytvárať takú filozofiu, ktorej náboj sa pri všetkej vedeckosti nevybíja výlučne v teórii. Konzekvence jeho nového chápania poslanca filozofie sledujeme v tretej kapi-

nosť, ktorú M. Foucault vo svojej práci *Slová a veci* dokázal iba zvýrazniť a na filozofickej úrovni reflektovať v podobe prijatia istého variantu kantovského apriorizmu. Sledujeme jeho ďalší vývoj, v priebehu ktorého Foucault tým, že relativizuje a rozčleňuje v *Slovách a veciach* nedeterminované a homogénne epistemologické pole, postupne opúšťa túto zraniteľnú filozofickú pozíciu. Archeológia vedenia predstavuje prvé kroky na tejto ceste (ktorá je podľa Greckého vlastne návratom k ideám vysloveným v *Zrode kliniky*) a v práci *Strážit a kárať* už do hry priamo vstupujú spoločensko-ekonomické a politické procesy, pravda, zatiaľ iba ako predpoklady premien schém vedenia a nie ako reálne pôsobiace faktory. Ale už „samo všimanie si materiálnych procesov pri objasňovaní vzniku nových poznávacích možností je významným krokom vpred v celej francúzskej epistemológii“. (s. 33) S tým možno súhlasiť, chcel by som však upozorniť na hybný impulz tejto snahy, ktorým je konštantná tendencia spochybňovať koncept človeka a humanitné vedy, čo na ňom údajne budújú svoje teórie. Už v *Slovách a veciach* nájdeme myšlienky dokazujúce, že Foucault si uvedomuje, ako dobre by mu pri tom mohlo poslúžiť príležitostné spájanie diskurzívnych praxí s nediskurzívnymi, ako on hovorí, a dokonca odvodzovanie prvých z druhých.

Po niekoľkých inštruktívnych slovách o G. Canguilhemovi, ktorý intenzívne a možno povedať, že nie bez úspechov pracuje na rozbití predstavy o pevnej súvislosti medzi teóriou a do nej vstupujúcimi pojmi, a po krátkom referáte o prvom ohlase francúzskych marxistov na výsledky epistemologických výskumov prechádzame k problematike druhej kapitoly, ktorá je nazvaná *Problém ve-*

deckej revolúcie a vedeckej prisnosti marxizmu.

Je prirodzené, že keď marxista počuje o epistemologických prelomoch, prekážkach, o vedeckých revolúciách atď., hľadá korešpondencie, ktoré tieto pojmy spájajú s pojmovým aparátom marxizmu a uvažuje, či mu nástroje jeho teórie nedovoľujú na epistemologických poliach pokročiť ďalej, ako sa to podarilo samým epistemológom. Navyiac je tu otázka, ako sa z tohto hľadiska javí Marxov prínos — je to vedecká revolúcia vo vlastnom zmysle slova alebo iba rozpracovanie jestvujúcich poznávacích schém? Konfrontácia sa vnucovala najskôr francúzskym marxistom a jej prvým súhrnným výsledkom a zároveň samostatným marxistickým príspevkom k epistemológii bola Althusserova kniha *Za Marxa* a kolektívne dielo *Čítať Kapitál*, v ktorom Althusser napísal predslov a obsiahol stať o predmete *Kapitálu*. Východiskom Althusserových úvah je jednoznačne vyjadrené presvedčenie, že Marx uskutočnil vedeckú revolúciu prvoradého významu, revolúciu, ktorá je porovnateľná iba s vytvorením matematiky a založením mechaniky. Marxova teória je „epistemologický rez“, ktorý zraku vedy odhalil dovtedy závojom ideologických skreslení zahalený kontinent histórie. Pri charakteristike podstaty a predpokladov tohto revolučného objavu Althusser vychádza z dvojíc opozít a základné znaky Marxovej teórie skladá z rozličných antipostojov: je to veda, ktorá stojí v protiklade k ideologickým koncepciám, veda vyznačujúca sa antihistorizmom, antihumanizmom, popierajúca empirizmus atď. „Symptomatické“ čítanie *Kapitálu* nám má vyjaviť takéhoto Marxa a ukázať, že ho od Hegla a Ricarda delí viac, ako sa na prvý pohľad a pod vplyvom výrokov samého Marxa môže zdať. Althusserom

tole knihy (*Filozofia a veda. Náčrty teórie ideológie*). Althusser po novom zvažuje Leninov filozofický vklad a svoju koncepciu filozofie výrazne sfarbuje angažovanosťou v triednom zápase. Vzhľadom na to filozofiu dokonca zbavil vlastného predmetu — jej korpus podľa neho udržiavajú protikladné sily, ktorých východisko leží koniec koncov v triednych záujmoch. Filozofia spĺňa úlohu prostredníka medzi vedami a svetom záujmov diferencovaných triednou príslušnosťou. Tento vzťah sa môže prejavovať ako exploatácia vied, čo je prípad idealistických filozofií, ktoré vedy využívajú v prospech apologetických zámerov nevedeckých ideológií alebo ako pomáhanie pri správnom stavaní vedeckých problémov a odhaľovanie mechanizmov ideologických praktík vo vedách, čo sú úlohy, na ktoré sa podujal materializmus, pravda, bez toho, aby sľuboval absolútne garancie a iluzórne perspektívy nerušeného vývoja.

Greckij vystupuje proti názoru, že tieto tézy signalizujú prudký obrat Althusserovho myslenia od „teoretizmu“ k „prakticizmu“: „Zameriavaním sa na spätosť filozofie so spoločenskou praxou, s triednym bojom sa Althusser nezrieka svojho úsilia o teoretickú prísnosť.“ (s. 88) Je to skôr doplnenie a rozvinutie predchádzajúceho. No aj tento nový príspevok si vyžaduje korekcie. Greckij nesúhlasí najmä s tým Althusserovým názorom, že filozofické tézy nemôžu byť pravdivé alebo nepravdivé, ale iba správne alebo nesprávne a v súvislosti s tým vyslovuje v priebehu výkladu aj viaceré iné pripomienky týkajúce sa podcenenia poznávacej funkcie filozofie. S porozumením však pristu-

puje k Althusserovmu pokusu nadviazať kontakt s vedcami a posilniť živelne materialistickú zložku ich názorov na účet idealistickej. Značná časť tejto kapitoly je venovaná práci *Filozofia a živelná filozofia vedcov*, ktorú Althusser prednášal v rámci kurzu pre vedeckých pracovníkov.

Jednoznačným stavaním problémov Althusser i tentoraz podnietil nielen diskusiu, ale i vlnu konkrétnych výskumov, ktoré ho v tej či onej miere nasledujú a rozvíjajú. Na záver sa zoznamujeme s ich výsledkami a hlavnými závermi kolokvia *Lenin a vedecká prax*, ktoré sa roku 1971 konalo v Paríži.

V popredí Greckého záujmu je výklad vývoja Althusserových názorov na vzťah vedy, filozofie a ideológie, vysvetľovanie ich ideových predpokladov, zvažovanie ich predností a nedostatkov. Kniha má však aj druhý, pravidelne sa zjavujúci rozmer, ktorým je problém vymedzenia vedeckosti samej marxistickej filozofie a tu už Althusserova filozofia vystupuje v sekundárnej úlohe podnetu k úvahám fundamentálneho charakteru. Zdá sa mi, že práve prelínanie sa týchto dvoch rovín vytvára vlastný zmysel a nespornú teoretickú hodnotu Greckého práce. Interpretácia v nej plynuje prechádza do formulovania problému a ak pri jeho riešení Greckij nestavia hotové tézy (je ešte zavčasu hovoriť o riešení problému zlúčenia požiadaviek vedeckej prísnosti a pružnosti v dialektickej logike, píše), ale iba načrtáva tendenciu a upozorňuje na poučenia z ideových pohybov vo francúzskom marxizme, znamená to, že ho vidí v celej komplexnosti.

Miroslav Marcelli